

VII MÜHAZİRƏ

MÖVZU: XIX ƏSR FRANSA ƏDƏBİYYATI

FRANSADA ROMANTİZM

Müəyyən mənada Maarifçilik hərəkatının davamı olan, eyni zamanda da onun bir sıra nəzər-estetik prinsiplərini qəbul etməyərək yeni ədəbi sistem yaradan romantizm ədəbi cərəyanı dünya ədəbiyyatı tarixində xüsusi bir mərhələ olmuşdur. Həm Almaniyada, həm İngilərədə, həm də Fransada bu ədəbi cərəyan vüsət almış, dünya ədəbiyyatı tarixinə bir sıra əvəzsiz sənətkarlar bəxş etmişdir. R.Şatobrian, E.Syu, Ş.Sent-Böv, J.de Stalla yanaşı, V.Hüqo, J.Sand, A.Düma (ata və oğul), A.Müsse, A.Vinyi, T.Qotye kimi görkəmli fransız romantikləri öz qiymətli əsərləri ilə dünya ədəbiyyatını zənginləşdirmişdir.

Fransua-Rene de Şatobrian

Fransa ədəbiyyatında romantizmin banilərindən biri və diplomat Fransua-Rene de Şatobrian 1768-ci il sentyabrın 4-də Sen-Maloda anadan olub. Bretoniyalı zadəgan ailəsindən olan de Şatobrian yaxşı təhsil alıb, səyahət edib, o cümlədən gəmi ilə Şimali Amerikaya gedib. Böyük Fransa İnqilabı yenidən başlandıqda Fransaya qayıdan Şatobrian kralın tərəfdarı kimi çıxış edir. İnqilabçıların qələbəsindən sonra Şatobrian mühacirət etməyə məcbur olaraq İngiltərəyə köçür, orada “İnqilablar təcrübəsi” adlı əsər yazır. Bu əsərində Fransa hadisələrini tənqidi mövqedən təhlil edir. Sonradan Napoleonun dəvəti ilə Fransaya qayıdır və diplomatik karyerasına başlayır. Şatobrian ədəbiyyatda Fransa və Avropa romantizminin banilərindən biri kimi fəxri yer tutur. Onun şah əsəri “Xristianlığın apologiyası” (və ya “xristianlı dühası”) adlanır. Bundan əlavə, “Atala və ya iki vəhşinin səhrada sevgisi” romanı, “Rene və ya ehtirasların nəticələri” (fransız Verterin iztirabları haqqında) povesti də onun qələminin məhsullarıdır. Şatobrian yeni ifadə vasitələrindən istifadə edir, qəhrəmanlarının keçirdiyi hissləri təbiətin dili ilə oxucuya çatdırırdı. Yazıcının yaradıcılığı romantizm dövründə təkcə Fransa ədəbiyyatına deyil, bütün Avropa ədəbiyyatına güclü təsir göstərmişdir. Konstantin Batyuşkov və Aleksandr Puşkin Şatobrianın yaradıcılığını yüksək qiymətləndirirdi. Fransa romantizminin görkəmli nümayəndələri Alfred de Vinyinin və Viktor Hüqonun yaradıcılığı isə Şatobrianın istifadə etdiyi romantizm elementlərinə əsaslanır. Fransua-Rene de Şatobrian 1848-ci il iyulun 4-də Parisdə vəfat edib. Onun ölümündən sonra memuarları “O dünyadan qeydlər” adı altında dərc edilib. Bu memuarlar da romantizm ruhunda qələmə alınıb.

Jermena de Stal (1766-1817)

XIX əsrin ilk onilliyində ədəbiyyata gələn mütərəqqi romantiklərdəndir. Madam de Stal kimi məşhurdur. Fikir tarixində neoklassizm ilə romantizm arasında körpü

qurmuş, romantizm nəzəriyyəçisi kimi ədəbiyyat tarixində danılmaz yer tutmuşdur. Monteskyö və Russoya yüksək dəyər verirdi. Fransa inqilabını dəstəkləyirdi. Napeleonun hakimiyyətini işğalçılıq və müstəbidlik hesab edirdi. Tənqidi çıxışlarına görə sürgün edilmişdir. «On il sürgündə» adlı əsərini bu ərəfədə yazmışdır. Jermena de Stalın yaradıcılığında məktublar şəklində yazılmış «Delfina» romanı xüsusi yer tutur. Jan Jak Russonun «Yeni Elioza» əsərinin təsiri ilə yazılmışdır. 21 yaşına qədər “Sofiya və ya gizli hisslər” (1786) adlı romantik dram; Ceyn Qrey (1790) adlı bir faciə qələmə almışdır. “Ədəbiyyata dair” başlıqlı mürəkkəb və qarışıq əsəri Fransa üçün yeni hadisə idi. 1803-1804-cü illərdə Almaniyaya səyahət etmiş, 1810-cu ildə “Almaniyaya dair” adlı əsər yazmışdır. Almaniyadakı romantik hərəkatını geniş təhlilə cəlb etdiyi bu kitab 1813-cü ildə İngiltərədə çap olundu. Avqust Vilhelm Şlegel və Lord Bayronla yaxın münasibətləri olmuşdur.

Alfons dö Lamartin

XIX əsrdə fransız ədəbiyyatında Şərq mövzularına müraciət edən sənətkarlardan biri də “Şeir pərisi” adını qazanmış görkəmli şair, ictimai xadim Alfons dö Lamartindir (1790-1869). Lamartinin Şərq mövzusunda yazdığı əsərlərə müraciət etməmişdən əvvəl, qeyd etmək lazımdır ki, Hüqodan fərqli olaraq, Lamartin Şərq ölkələrinə səyahət etmiş, burada yaşayan xalqların adət-ənənələrinə, dini görüşlərinə, mifik baxışlarına yaxından bələd olmuşdur. 1832-33-cü illərdə şərqə səyahətindən sonra onun 1835-ci ildə “Bir səyyahın qeydləri”, ölümündən xeyli sonra “Xristian Mareşalı görməyə getmək”, “Şərqə həqiqi səyahət” (1908), “Lamartinin birgə səyahətləri haqqında”, “Səyyah Lamartin” (1885) əsərləri nəşr olunmuşdur. Lamartin Şərq mövzusunda öz yaddaqlanan səyahətindən sonra silsilə şeirlər yazmışdır. Bu şeirlərdən şairin “Gələcək səyahətçi”, “Amede dö Persevala”, “Səyahət düşüncələri”, “Gənc ərəb qızına”, “Şahzadə Kuryal dö Bayerə”, “Meynə ağacı və ev” əsərlərini göstərmək olar. Lamartin “Şərqə səyahət” şeirində Şərqi gözəlliklərini çox heyrətləndirici bir şəkildə təsvir etməyə çalışır. Şair Şərqi elə təsvir edir ki, bura dərddən, kədərdən, qəm-qüssədən uzaq əsl xəyallar aləmidir. İnsan bu aləmdə olmaq istəyir: Hara baxsan güldür, işıqdır və poeziyadır. Burada xəfif meh əbədi ölümsüz bir bahar yaradır. Xatırlatmaq lazımdır ki, “Şərqə səyahət” şeirinin bütün bəndləri bu misra ilə bitir. Lamartin əsərlərində dönə-dönə Şərqə getmək, orada olmaq istəyir. Lamartin yazır ki: “Je venais de quitter la terre dont le bruit” – “Mən indicə bu səs-küylü torpağı tərk edərdim”. “Uzağa, çox uzağa” getmək qərarına gəlir. Şübhəsiz ki, tərk edəcəyi yer Avropa, gedəcəyi yer isə Şərqdır.

Prosper Merime (1803 –1870) — XIX əsr məşhur fransız yazıçısı, Fransa Akademiyasının üzvü.

Yenilik tərəfdarı, XVIII əsr ideyaları ruhuna sadıq olan kimyaçı alim və rəssam Jan Fransua Leonor Merimenin ailəsində doğulmuş Prosper erkən yaşlarından özündə gözəl zövq və incəsənət sevgisini inkişaf etdirməyə başlamışdır. Merimenin ədəbiyyat sahəsində ilk addımı 20 yaşında yazdığı "Kromvel" tarixi dramıdır. Lakin müəllif bu əsərdən razı qalmadığına görə onu nəşr etdirməyib. 1825-ci ildə o, özünün bir neçə dramatik pyesini "Klara Qasul teatri" başlığı altında nəşr etdirdi. Lakin mistifikasiyaları çox sevən müəllif ön sözdə qeyd edirdi ki, bu pyesləri ispancadan tərcümə edib və guya onların müəllifi səyyar truppanın naməlum aktrisasıdır. Hətta nəşrin bəzi nüsxələrinə həmin aktrisanın portreti də əlavə olunmuşdu. Əslində isə bu Merimenin qadın paltarında çəkirdiyi öz şəkilləri idi. Prosper Merime realizm dövrünün novella ustası hesab edilir. Bu novellalarda güclü və parlaq xarakterli, orijinal naturalar, yüksək hisslərə malik insanlar təcəssüm olunur. Bunlara "Karmen", "Kolomba", "Matteo Falkone" aiddir. Məmmə həm də pyeslər müəllifidir. Onun "Jakeriya" adlı pyes – xronikasında XVI əsrdəki kəndli hərəkatı təsvir edilir. Onun yeganə böyük romanı "IX Karl dövrünün xronikası" adlı əsəridir. Bu əsərdə o, Varfolomey gecəsinin hadisələrinin, katoliklərlə protestantların mübarizəsinin bədii təsvirini vermişdir. 1960-cı ildə Prosper Merimenin "Matteo Falkone" hekayəsi əsasında "Azərbaycanfilm" kinostudiyası eyniadlı film çəkmişdir.

Alfred de Müsse

11 dekabr 1810-cu ildə Fransanın Paris şəhərində anadan olmuşdur. Alfred de Müsse 2 may 1857-ci ildə Fransanın Paris şəhərində vəfat etmişdir. Məşhur "Gecələr", "May", "Dekabr", "Avqust", "Oktyabr», «Rolla» (1835–1837) poemalarında tənhalıq və kədər motivləri güclüdür. Alfred de Müsse romantik teatrın yaradıcılarındanıdır. "Mariannanın şıltaqlığı" (1833), "Lorentsəçço" (1834), "Şamdan" (1835) dramları vardır. Pyesləri ilk dəfə Rusiyada tamaşaya qoyulmuşdur. "Əsrin övladının etirafı" (1836) romanı Avropa nəsrində əhəmiyyətli yer tutur. "May gecəsi" şeirini Abbas Səhhət Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir.

Alfred de Vinyi (1797-1863)

Alfred de Vinyi əsasən dini mövzularda, kədər motivinə dayanan əsərlər yazmışdır: «Musa», «Samson», «Sen Mar», «Şairin gündəliyi» və s. əsərlərin müəllifidir. «Çatterton» dramında XVIII əsrdə İngiltərədə yaşamış və acından ölmüş bir şairdən bəhs olunur. Çatterton gözəllik və ədalət aşiqidir. Lakin həyatda axtarıqlarına rast gələ bilmir. Haqsızlıqlar onu məyus edir və romantik qəhrəmanlar kimi intihar edir.

Jorj Sand

Əsl adı Amandina Avrora Lüsil Düpen olan Jorj Parisdə, zadəgan ailəsində dünyaya göz açmışdı. Onun “roman qəhrəmanı” həyatı isə dörd yaşından başlanır. Atası, hərbiçi Moris Düpenin ölümündən sonra... nənəsi Avroranın tərbiyəsini gəlını, alverçi qızı Sofi-Viktoriyaya etibar etmir. Sofi-Viktoriya qızını ona vəsiyyəət olunacaq Noan malikanəsindən məhrum etməmək üçün Parisə qayıdır. Körpə Avroranın yaşına uyğun balaca əzabları burdan başlanır. Sonralar Jorj Sand iztirablarını belə bildirirdi: “Anamla nənəm ürəyimi para-para edirdilər...”

... Nənəsi Avroranı Jan Jak Russonun (Russo onun ən çox oxuduğu və sevdiyi yazıçı idi) azadlıq, bərabərlik, demokratiya ideyaları ilə tərbiyə edir. Lakin Avroranın anasının yanına qaçmaq planlarından xəbər tutanda onu dərhal monastıra göndərir. Avrora Rahibə olmaq qərarına gəlir. Amma nənəsinin və ona hamilik edən keşişin səyləri ilə bu fikrindən daşınır. Nənəsi Avroranı özünün diliylə desək, “yerdəki cənnətdən”, monastrdan ayırıb ərə vermək istəyir.

Maraqlı, fərqli olması üçün isə bütün bu qaydaları, qanunları - Russonun demokratiya ideyalarından tutmuş, nənəsinin xanımlıq qəliblelərinə kimi hamısını - dağıtmaq, məhv etmək lazım idi. Avrora belə də edir... Əri Kazimir Düdevanın intellekt imitasiyalarından, qeybətlərindən bezmiş xanım oğlu Moris və qızı Solanji da özüylə götürüb çoxdan vurulduğu və uzun müddətdən bəri yazışdığı sevgilisi Jül Sandonun yanına, Parisə gedir. Onun ard-arda davam edəcək “çevrilmiş”lərinin başlanğıcı burda idi. O zamanlar yazıçılıq incə desək, “xanıma yaraşmayan peşə” sayılırdı. Ona görə Avrora ilk romanlarını sevgilisi Jül ilə bərabər yazır, onun imzası ilə çap etdirirdi. Lakin bir müddət sonra Jül buna etiraz edir. Avrora özünə kişi adı götürür, soyadını isə sevgilisindən “oğurlayır”. Beləliklə, Avrora Düpen Düdevan Jorj Sanda çevrilir - “İndiana” romanının müəllifi Jorj Sanda. Təkcə adını yox, həm də qarderobunu dəyişib kişi kostyumları geyinən Jorj tezliklə bütün Fransa ədəbi mühitinin, cəmiyyətinin diqqətini özünə çəkir.

Sandın romanlarının əsas ideyasını qadın azadlığı təşkil etdiyindən, inqilabi yüksəliş yaşamış Fransa oxucusunun zövqünü oxşayırdı. Buna görə də Jorj çox sürətlə məşhurlaşdı. Daha da həvəslənən, ilhamlanan yazıçı hər gün səkkiz saatını masa arxasında keçirir, romanlar, hekayələr yazırdı. Lakin ən gözəl “roman”ları və gözlənilməz sonluqlu “hekayə”ləri Jorj Sand yaşayacaqdı. Qarşıda onu Alfred de Müsse, Frederik Şopen, Prosper Merime və başqa dahilərin sevgiləri gözləyirdi.

...Sand özünün sevgi idealını, arzuladığı kişini xəyalında yaratmışdı. Özündən gənc, sarı saçlı, dərisi ağappaq, arıq, hündür, incə, mehriban, bir az da balaca uşaq tək köməyə, qayğıya ehtiyacı olan birisi... Hər dəfə sadalanan keyfiyyətləri özündə birləşdirən kişiylə rastlaşanda “bu mənə lazım olandı” - deyib sanki. “Jül Sandodan sonra Jorjun yeni qəhrəmanı gənc yazıçı Alfred de Müsse idi.

Onlar Venesiyaya gəzməyə yollanırlar. Hər şey çox isti başlasa da, Jorj Venesiyada soyuqlayır. Bundan qəzəblənən Müsse onu tək qoyub barlarda əylənir. Çox çəkmir ki, Alfred də xəstələnir. Həkimlər ona beyin soyuqdəyməsi diaqnozu qoyurlar. Jorj sevgilisinin son günlərdəki laqeydliyinə, dəcəlliyinə baxmayaraq, özünü əsl fədakar, qayğıkeş qadın kimi aparır. Bütün işini, yazılarını atıb Müseyə dayəlik

edir. Lakin... Nə qədər qəribə olsa da, Alfredin həkimi italyan Pyetro Pocelloya vurulur. Pyetro Jorja çox duzsuz və hədsiz sadə görünməyə də, Alfredin biganəliyinin, kobudluğunun fonunda bu, bəlkə də gözlənilən idi...

Polşalı bəstəkar Şopen Jorju qrafinya De Aquunun evində görəndə ilk təəssüratı o qədər də xoş olmamışdı: “Sand nə qədər də kifir qadıncı. Ümumiyyətlə, qadıncıdır? Mən buna şübhə edirəm...”

Lakin bu fikirləri dəyişmək üçün vampir-qadın Jorja bir söhbət kifayət idi. Elə həmin məclisin sonuna yaxın onlar üz-üzə durub söhbətləşəndə Şopen yanıldığını anlayır. İlyarımlıq ünsiyyətdən sonra isə Şopen qəti qərarın verir. Ona məhz Jorj kimi qadın lazımdı: Şopen və Jorj çox fərqli adamlar idilər. Jorj açıq-saçıq, epataja bir qədər meyilli, Şopen sakit, sadə, utancaq. Lakin buna baxmayaraq bu iki sənətkar birlikdə xoşbəxt idilər. Jorj Şopendən sonra 27 il yaşadı. Öz prinsiplərinə, özünə sadıq qaldı hər zaman. Həyatında Prosper Merime kimi dahinin, yaxud Aleksandr Morso, Jorj Marşal kimi özündən gənclərin, sarışınların, yaraşıqlıların qısamüddətli dayanacaqları oldu. Jorj haqqında çəkilmiş “Əsrin uşaqları”, “Ekspromt” filmləri, Andre Moruanın “Leliya, yaxud Jorj Sand” oçerki var. Həyatının sonuna yaxın yenə də monastrda yaşamağa hazır olan uşaq düşüncələrinə qayıtmışdı Jorj. Daha doğrusu, Avrora. Nəvələrinə, övladlarına qulluq edən Avrora. Çox nikbin və şən Avrora... O yalnız Şopeni dinləyəndə kövrələrdi... Amandina Avrora Lüsil Düpen 1876-cı ildə Noanda vəfat edir. Son sözləri belə olur: “Yaşillıq ... Saxlayın”. Bu onun qəbrinə aid vəsiyyəti idi. Qəbri üstündə başdaşı qoyulmamasını, otların arasında itib-batmasını arzulamışdı Avrora. Həyatı boyu diqqət cəlb edən, ölümündən sonra qəbrinin gözdən itməsini istəyən Təzadlı Jorj, Viktor Hüqo Jorj Sandın vəfatını eşidəndə yazmışdı: “Ölən üçün yas saxlayıram, ölməzi salamlayıram”.

1832-ci ilin aprel ayında çapdan çıxan “İndiana” romanı Jorj Sand təxəllüsü ilə fəaliyyət göstərən Avrora Düpenlin ilk əsəridir. Roman özündə romantizm, realizm və idealizmin ahəngini birləşdirir. Sevgi və nikah haqqındadır. Əsas qəhrəman cismən zəif, ruhu möhkəm gənc qadın İndianadır. Qoca ərinə sevməyən qadın sevgi axtarışındadır. Daxilində kimisə sevmək istəyi o qədər çoxdur ki, saf, təmiz, lakin lal məhəbbətləri görmür. Müəllif əsərdə göstərir ki, ailə həyatı dözülməzdirsə, qadının bu həyatı pozmağa və özünün istədiyi kimi hərəkət etməyə ixtiyarı vardır. Jorj Sandın fikrincə “İndiana” romanı ümumiyyətlə zülmə qarşı baş qaldırılmış bir etirazdır.

XIX əsr Fransa ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri olan Jorj Sandın bu əsəri böyük şöhrət qazanmışdır. İndiananın ailə faciəsi əsərin baş xəttini təşkil edir.

Aleksandr Düma

Aleksandr Düma 1802-ci ilin 24 iyul tarixində Fransanın Villers-Koterets (Villers-Cotterêts) şəhərciyində anadan olmuşdur. Zənci atası Tomas-Aleksandr Davi-Düma de La Payetri ordu generalı, anası Mari-Lüzi Elizabet Labure isə keçmiş

mehmanxana sahibinin qızı olmuşdur. Dörd yaşında ikən atasını itirən Düma anasının çəkdiyi min bir əzab-əziyyətlə böyüyür. Anasının ona yaxşı təhsil verə bilməməsinə baxmayaraq bu, gənc Dümanı onun kitablara olan sonsuz məhəbətinə heç cür təsir etməmişdir və o, əlinə düşən kitabları sonsuz həvəslə oxumuşdur. Uşaqlıq vaxtlarında anasının ona atasının Napoleonun şanlı müharibələrində nümayiş etdirdiyi qəhrəmanlıqlar haqqında ağız dolusu danışdığı maraqlı söhbətlər Dümada sərgüzəştlərə və qəhrəmanlıq motivlərinə sonsuz maraq oyatmışdır. O, əmək fəaliyyətinə notariat kontorunda xidmətə başlamış, lakin bu iş onu qane etmədiyindən meylini teatra salmışdır. Teatra maraq onun ədəbi fəaliyyətinin başlanğıcını müəyyənləşdirmiş və o, ədəbiyyata dramaturq kimi daxil olmuşdur. Düma həyatda çox bədxərc insan olmuş, nəticədə müflisləşmişdir. Ağır vəziyyəti və dalınca düşmüş kreditorlar onu Belçikaya qaçmaq məcburiyyəti qarşısına qoymuşdur. Bu vəziyyətdə ikən övladları – qızıyla məşhur dramaturq oğlu ona dayaq olmuşdur. Düma dramaturq kimi 1826-1830-cu illərin geniş romantik savaşında mühüm rol oynamış və onun dram əsərləri həmin vaxt çox böyük əksədə yaratmışdır. 1829-cu ildə gənc Dümanın ilk sanballı əsəri olan "III Henrix və onun sarayı" adlı tarixi dramı səhnələşdirilir. Bu milli tarixi əsər ilk növbədə köhnə klassisizm qanunlarına qarşı yönəlmiş tipik romantik dram əsəriydi. Burada antik süjetlər yerinə XVI əsr Fransa həyatının hadisələri və tarixi şəxsiyyətlər səhnəyə çıxmışdı. Bundan əlavə Düma klassisizm faciəsinin zaman, məkan, hərəkət birliyi qaydalarına da qətiyyətlə son qoyur. "III Henrix və onun sarayı" əsərində nə zaman, nə məkan sabitliyi var. Hərəkət burada heç bir zaman məhdudiyətinə məruz qalmır.

"III Henrix və onun sarayı" əsərinə görə əldə etdiyi uğur Dümaya dəbdə olan yazıçı şöhrəti qazandırmışdır. O, atası kimi respublikaçı olduğunu nümayiş etdirərək 1830 və 1848-ci illərdə barrikadalarda görünür.

1830-cu il inqilabını Düma böyük heyranlıqla qarşılamaşdı. O, iyul hadisələrində yaxından iştirak etmiş, liberal xadim Lafayetin tapşırığı ilə üsyançılar üçün barıt dalınca Suassona və milli ordu sıralarının təşkili üçün Vandeyə getmişdi. 30-cu illərin əvvəlində o, İyul inqilabının azadlıq ideyalarına hüsn-rəğbət nümayiş etdirmiş, hökumətin tutduğu mürtəce kursa hiddətini bildirmişdi. Düma general Lamarkın dəfn mərasimində iştirak etmişdir. İyul inqilabından təsirlənən Dümanın dram əsərləri bu hadisələrdən az müddət sonra hələ də davam edən xalq üsyanları şəraitində yayıldığı üçün romantik və üsyankar xarakter daşıyır. Nəşri 1831-ci ilə təsadüf edən "Antoni" dramında Paris cəmiyyətinin yüksək təbəqəsi tənqid atəşinə tutulur. Əsərin qəhrəmanı atılmış, əsli-nəcəbəti məlum olmayan Antoni adlı gənc silk üstünlükləri və onu rədd edən mühitə qarşı mübarizə aparır. Mövcud qanunlarla hesablaşmaq istəməyən baş qəhrəman öz məhəbbəti uğrunda mübarizəyə qalxır. Məsələ burasındadır ki, bu dram əsəri kübar cəmiyyətə, onun köhnəlmiş adət-ənənələrinə və üstünlüklərinə müharibə elan edən qabaqcıl gənclərin duyğu və hisslərinə uyğun gəlirdi. Qarşısızalmaz mənəvi azadlığın

cəsarətli təsdiqi və dramın faciəli sonluğu – Antoni sevgilisini rüsvayçılıqdan qurtarmaq üçün onu öz əlləri ilə öldürür. Bunlar hamısı tamaşanın uğurlu alınmasına gözəl zəmin yaratmışdı. Əsər İyul inqilabı ilə bağlı mühitin yüksək ümidlərinə cavab verirdi. Dümanın 30-cu illərdə yazdığı "Kin" (1836) və digər romantik dramları melodram xarakterini alır, buradakı münaqişələr çox vaxt xoşbəxt sonluqlu olur.

Üç müşketyor (fr. Les Trois Mousquetaires) — Aleksandr Düma tərəfindən 1844-cü ilin mart-iyul aylarında hissə-hissə yazılmış roman. Bu romanda XVII əsrdə Dartanyan adlı gəncin evini tərk edərək, Parisə getməsindən və Qvardiyanın müşketyorlarına qoşulmasından bəhs edilir. Dartanyan başlıqda göstərilən üç müşketyordan biri deyil, müşketyorlar onun dostları olan, hamı bir nəfər üçün, bir nəfər hamı üçün ("tous pour un, un pour tous") şüarı ilə yaşayan ayrılmaz dostlar Atos, Portos və Aramisdir. Dartanyanın hekayəsi İyirmi il sonra və Vikont de Brajelon: On il sonra romanlarında davam edir. Düma tərəfindən yazılmış bu üç roman birlikdə Dartanyanın romansları kimi tanınır. Üç müşketyor ilk dəfə 1844-cü ilin mart-iyul ayları arasında Fransanın Əsr (fr. Le Siècle) qəzetində ardıcıl formada nəşr olunub. Aleksandr Düma Üç müşketyoru yazdığı vaxtlarda qılıncoynatma ilə məşğul olub və Cozef Çarlemont (fransız ordusunda ixtisaslı qılıncoynatma təlimçisi olub) Çarlz Lekour və Mişel Casseuxun Savate və Kan de Kombat dərslərində iştirak edib. Fransada Dartanyan adlı gənc Qaskondakı ailəsini tərk edir və Parisə səyahət edərək, Qvardiyanın müşketyorlarına qoşulur. Bu hadisə 1625-ci ilə-Kral XIII Lüdovikin hökmranlıq etdiyi dövrə təsadüf edir. Dartanyan kral müşketyorlarının komandanı cənab de Trevilin hüzuruna atasının ona verdiyi zəmanət məktubu ilə təşrif buyurur. Dartanyanın üç dueldən sonra müşketyorların ənənəvi düşməni olan cardinal de Rişelyenin mühafizə dəstəsi ilə Atos, Portos və Aramis iştirak etdiyi döyüş nəticəsində adları çəkilən bu dörd personaj dostlaşır. Portosun əsl adı dü Valondur, Atos kimi təqdim olunan qraf de la Fer fırlıdaqçı bir qadınla kəbin nəticəsində müflisləşmişdir, Aramis isə mistik meyilli qadınlara göstərdiyi meyllə ziddiyyət təşkil edən de Erble şevalyesidir. Müşketyorların dəstəsinə qəbul edildikdən sonra, Dartanyan təsadüfən nə vaxtsa Atosun həyat yoldaşı olmuş, hazırda isə kardinalın hiyləgər agenti miledi de Vinterin qurbanına çevrilir. Bu ötəri hiss olur, lakin Dartanyan əsl məhəbbət hissi də yaşayır: o kraliça Avstriyalı Annanın sadıq qulluqçusu Konstans Bonasyeyə aşiq olur. Kraliça kralın ona hədiyyə etdiyi 12 brilyant qaşlı bəzək əşyasını aşnası qraf de Bekinhemə bağışlamışdır. Kraliçanı məhv etmək istəyən Rişelye kralın beyninə salır ki, arvadı sarayda təşkil olunan növbəti balda o bəzək əşyalarını taxmalıdır. Dörd qəhrəman İngiltərəyə üz tutmalı olur və bir çox çətinliklərlə üzləşir, ancaq yenədə tapşırığı yerinə yetirib kraliçanı xilas etməyə müvəffəq olurlar.

Muşketyorlar La Roşelin tutulması sevincini yaşayan zaman miledi protestantların tərəfdarı olan Bekinhemi öldürməyə cəhd göstərir. Muşketyorlar onu həbs edir, amma o qaçmağı bacarır. Miledi qrafı öldürtdürür və Konstans de Bonasyeni zəhərləyir. Dörd dost onun öldürdüyü lord Vinterin qardaşının köməkliyi ilə onu cəllad Betünə verərək etdiyi cinayətləri yudurdular. Rişelye ilə barışmış Dartanyan leytenant rütbəsinə layiq görülür. Atos kəndə qayıdır, Portos evlənir, Aramis isə keşiş olur.

Şarl Aqyüsten de Sent-Böv (1804-1869)

Fransız ədəbi tənqidçi, ədəbiyyatşünas, ədəbi romantizm cərəyanının görkəmli nümayəndəsi, yazıçı, ssenarist) dövrünün üzdə olan, inqilabçı, dissident, səfil söz adamları haqqında daim məqalələr yazır, ancaq müasiri olan böyük şair Şarl Bodlerin yaradıcılığına, belə demək mümkünsə, biganə qalarmış.

Ədəbi və bədii yaradıcılığın allahlardan ilham almış seçmə şəxslərlə bağlılığı ideyası ədəbiyyat nəzəriyyəsinin tarixində qədimlərdən mövcuddur. Bu konsepsiya dini ədəbiyyatşünaslıqdan gəlir və ədəbi istedadın ilahi mənşəyini ilk sıraya çəkir. Bioqrafik məktəb təxminən eyni konsepsiyanın materialist variantı idi. Burada istedadın qeyri-adiliyi ideyası qalır, onun ilahi xüsusiyyətləri və mənşəyi isə aradan çıxırdı. Bioqrafik məktəbin yarandığı XIX əsrin ortalarında Qərbi Avropada və Fransada müəllif ədəbi yaradıcılığı kütləvi xarakter almış və bədii kitab çapı biznesin sahələrindən birinə çevrilmişdi.

Belə bir vaxtda Fransada müəllif probleminə və onun yaradıcılığının psixoloji və sosioloji problemlərinə geniş maraq yarandı. Balzak, Jorj Sand, Viktor Hüqo, Aleksandr Düma kimi yazıçıların həyatı macərəlarla dolu idi. Bioqrafik metodun yaradıcısı olan Sent Böv (1804-1869) bu şəxsləri yaxından tanıyır və bəziləri ilə dostluq münasibətləri vardı. O, üç cildlik "Ədəbi portretlər"ində və sonrakı əsərlərində yazıçıları adi canlı adamlar kimi təqdim edir, oxucu təsəvvüründəki romantik yazıçı obrazını aradan götürməyə çalışırdı. O, yazıçını bütün adamlar kimi müəyyən vərdişlərlə, simpatiya və antipatiyalarla yaşayan adamlar kimi göstərir, onların məişətini belə xırda detallarına qədər təqdim edirdi.

Fransada inqilabi poeziya. Pyer Jan Beranje - fransız şairi. (1780-1857)

Fransada inqilabi poeziya bərpa dövründə meydana gəlmişdir. 1814-cü ildə Burbonlar sülaləsi bərpa edildikdən sonra mühacirətdə olan Fransa əsilzadələri geri qayıdırdılar. İstismarçıların və vətən xainlərinin əleyhinə çevrilən xalq üsyanları bu dövrdəki bu dövrün inqilabi demokratik poeziyasında öz əksini tapmışdır. Pyer Beranje (1780-1857) kiçik bir qulluqçu ailəsində anadan olmuşdur. Valideynləri onu inqilabdan sonra açılmış məktəblərin birinə oxumağa qoyurlar. Bu "vətənpərvər məktəb" adlanan bir tədris müəssisəsi idi. Beranjenin atası ümid

edirdi ki oğlu məktəbi bitirib ona köməkçi olacaq. Ancaq gənc Beranjeni ticarət maraqlandırmırdı. Atasının iflasa uğraması onu sevindirdi. Çünki yaxasını ticarətdən qurtardı. Atasının ticarət idarəsindənsə soyuq otaqda yatmaq onun üçün xoş idi. Beranjenin yaradıcılığının 1ci dövrü imperiya illərinə təsadüf edir. İlk yazdığı şeirlərində öləri sevinc hissləri , şərab və gözəl təsvir olunurdu. Bu dövrdə məşhur olan "Masa nəğmələri" janrından istifadə edirdi. Bu janr kütləvi bir janr idi. Lakin tezliklə Beranje özünün yaradıcılıq yolunu tapır. Şair " Yoxsul" şeirində yoxsulların həyatını avara və tüfeyli həyat sürən varlıların həyatına qarşı qoyurdu və yoxsulların həyatını qat-qat üstün tuturdu. Bu mövzu onun "Mənim köhnə frakım" şeirində daha canlı şəkildə təsvir edilir. Şeirdə təsvir olunur ki, yoxsulun bircə frakı var. O bu frakı göz bəbəyi kimi qoruyur və onu varlıların bahalı kostyumlarından üstün tutur. Şair bu şeirdə mənliyi və qüruru hər şeydən üstün tutur. Mənəvi cəhətdən zənginlik ən böyük sərvətdir. Məhz Beranjenin də tutduğu yol bu idi. Vətən və xalq yolunda vicdanla çalışmaq ən böyük səadətdir. "Kral İveto" adlı şeiri də bu dövrə aiddir. Beranje əfsanəvi kral İvetonu mədh edərək Napoleonun zamanında xalq pulunun talançı müharibələrə və kral sarayının cah-cəlalına xərclənməsini tənqid edir. Şair demokratik əhval-ruhiyyəli və heç bir bəzək sevməyən əfsanəvi kral İvetonu Napoleona qarşı qoyur. İvetonun sarayında cah-cəlal yoxdur. Beranje Fransanın nəğməkar şairi hesab olunurdu, o çoxlu mahnılar da qoşmuşdur. Özünü şanson adlandırır.